

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

УДК 336.71

БАНКІВСЬКА КРИЗА В УКРАЇНІ: ВТРАТИ, ПОМИЛКИ ТА ПРІОРИТЕТИ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Власюк Олександр Степанович,

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України

В умовах дестабілізації політичної та фінансово-економічної ситуації в Україні внаслідок воєнних дій загострюються проблеми забезпечення національної безпеки у банківській сфері. Метою цієї статті є аналіз заходів та основних помилок держави в процесі подолання банківської кризи 2014–2016 рр., а також обґрунтування подальших заходів на шляху оздоровлення та відновлення банківської системи. Серед необхідних заходів, спрямованих на досягнення цієї мети, пропонуються: відновлення прибуткової діяльності та подальша рекапіталізація банківської системи з урахуванням підтримки її монетарного суверенітету; забезпечення успішної діяльності держбанків за рахунок надання спеціалізації кожному із них, що дозволить одночасно позбутися ефекту державної монополії на ринку банківських послуг; відновлення депозитного ринку та активізація кредитної діяльності банків; забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів; забезпечення стабільності національної грошової одиниці як умови посткризового відновлення банківської системи. Упровадження цих заходів має сприяти посткризовому відновленню банківської системи України в 2017 р. та подальшій перспективі.

Ключові слова: банківська система, банківська криза, валюта, кредит, капітал.

Vlasiuk Oleksandr

BANKING CRISIS IN UKRAINE: LOSSES, ERRORS AND PRIORITIES OF A POST-CRISIS RECOVERY

In conditions of destabilizing the political, financial and economic situation in Ukraine as a result of military operations exacerbated the problem of national security in banking. The purpose of this article is to analyze the events and fundamental error state in the process of overcoming the banking crisis years 2014–2016 and justify further steps towards rehabilitation and recovery of the banking system. Among the necessary measures to achieve this offered: restore profitable operations and subsequent recapitalization of the banking system in view to support its monetary sovereignty; ensure the success of the state-owned banks by providing specialization of each of the banks will lose effect once the state monopoly in the banking market; deposit market recovery and activation of credit activity of banks; ensuring balanced currency structure of bank loans and deposits; ensure stability of the national currency as a condition of post-crisis recovery of the banking system. Implementation of these measures should contribute to post-crisis recovery of the banking system of Ukraine in 2017 and beyond.

Keywords: banking system, banking crisis, currency, credit, capital.

Функціонування банківської системи України в останнє десятиріччя проходить в умовах «високої турбулентності». У період світової економічної кризи 2008–2009 рр. у банківській системі сформувалися проблеми, пов'язані з наявністю великої кількості кишенькових і «схемних» банків, «старих» проблемних кредитів, «дорогих» і «коротких» депозитів тощо. В умовах дестабілізації політичної та фінансово-економічної ситуації в Україні внаслідок воєнних дій проблеми в банківській сфері загострилися, що призвело до погіршення стану фінансової безпеки держави у банківській сфері.

Питанням забезпечення стабільного функціонування банківської системи як ключового елементу фінансової безпеки держави присвячені дослідження О. Барановського [1], О. Дзюблюка [2], В. Коваленко [3], І. Лютого [4], В. Міщенко [5], С. Науменкової [5; 6], Т. Смолженко [7], О. Шарова [8] та інших науковців. Проте залишається дискусійним та потребує всебічного подальшого дослідження проблема побудови ефективного антикризового механізму на рівні Національного банку України (НБУ) в умовах виходу з банківської кризи, що розвивалася протягом 2014–2016 рр.

Метою цієї статті є аналіз заходів та основних помилок держави в процесі подолання банківської кризи 2014–2016 рр., а також обґрунтування подальших заходів на шляху оздоровлення та відновлення банківської системи.

Період з початку 2014 р. і донині, без перебільшення, став найбільш складним для банківської системи України за всі роки її існування. Робота банків у цей період була вкрай ускладнена насамперед воєнними діями на сході країни, спричиненими гібридною агресією з боку Російської Федерації.

Як наслідок, за 2014–2016 рр. різко зросли збитки банківської системи України: – 53,0 млрд грн – за 2014 р., – 66,0 млрд грн – за 2015 р., – 159,4 млрд грн – за 2016 р.

Власний капітал банківської системи України за ці три роки скоротився зі 193 млрд грн до 124 млрд грн, а регулятивний капітал – із 205 млрд грн (станом на 01.01.2014 р.) до мінімального значення 82 млрд грн (станом на 01.10.2015 р.), після чого почав повільно та поступово відновлюватися.

Кількість працюючих банків за три роки зменшилася зі 180 до 96, а працюючих відділень – із 19,3 до 10,3 тис.

Виникають справедливі запитання: що стало «пусковим механізмом» поточної банківської кризи? Чи можна було уникнути таких руйнівних її наслідків? Які помилки були зроблені державними органами у грошово-кредитній сфері в цей період? Що робити у банківській сфері надалі? Спробуємо відповісти на ці питання.

Згадаємо, як розгорталася банківська криза у період політичної кризи в Україні, та підсумуємо втрати банківської системи. Трагічні події, пов'язані із Революцією гідності, окупація Криму та інспірований ззовні конфлікт на сході країни спровокували панічні настрої на депозитному та валютному ринках. Це призвело до процесів активного вилучення депозитів із банківської системи й активізації попиту на валюту як з боку населення, так і підприємств-імпортерів, що негативно позначилися на динаміці курсу національної валюти.

Швидко незаплановане зняття великої частки депозитів само по собі є шоком для будь-якого банку. Так, депозити фізичних осіб за 2014 р. скоротилися майже на третину (на 29 %, або на 126 млрд грн). Упродовж 2015 р. кількість депозитів продовжувала зменшуватися, хоча й значно повільнішими темпами: гривневі вклади населення скоротилися на 2 млрд грн, валютні – на 5 млрд дол. США. Лише протягом 2016 р. ця негативна тенденція нарешті припинилася, і процес почав розгортатись у зворотному напрямку: вклади населення в гривні за минулий рік зросли на 11 млрд грн (у валюті практично не змінилися).

Вилучені з банків кошти прямували на валютний ринок, провокуючи девальвацію гривні. У 2014 р. валютний курс гривні знизився з 7,99 до 15,77 грн/дол. США. Темпи девальвації протягом 2015 р. були дещо повільнішими: до 24 грн /дол. США (станом на 01.01.2016 р.). Завдяки тому, що НБУ дотримувався жорсткої монетарної політики, у 2016 р. знецінення гривні практично зупинилось: станом на 01.01.2017 р. валютний курс гривні становив 27,19 грн/дол. США.

Девальвація гривні протягом 2014–2016 рр. мала низку негативних наслідків для банківської системи України, а також супроводжувалася зростанням недовіри населення до банківських за-

ощаджень у національній грошовій одиниці, що зумовило ще більше загальне скорочення банківських депозитів у цей період. Отже, скорочення депозитів «тиснуло» на валютний курс, а падіння курсу гривні прискорювало зняття депозитів. І ці дві руйнівні тенденції відбувались одночасно.

Водночас відбувалось і загальне падіння платіжної дисципліни позичальників, викликане девальвацією та погіршенням ділової активності, що призвело до стрімкого погіршення якості обслуговування кредитів. Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, неухильно зростала. Якщо станом на 01.01.2014 р. цей показник загалом у банківській системі дорівнював 7,7 %, то на 01.01.2016 р. він зріс до рівня 22,8 %, а станом на 01.12.2016 р. сягнув межі 24,2 % (починаючи з 01.01.2017 р., Національний банк України припинив публікацію цього показника на власному сайті). Однак незалежні оцінки частки «токсичних» кредитів у кредитному портфелі банків іще більш песимістичні: від 50 % [9] до 52 % [10].

В умовах зростання обсягів і частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банківської системи банки, згідно з нормативами, були змушені здійснювати значні додаткові витрати на формування страхових резервів (під проблемні кредити). Обсяг цих витрат має тенден-

цію до зростання: за 2013 р. – 28 млрд грн, за 2014 р. – 103 млрд грн, за 2015 р. – 115 млрд грн, за 2016 р. – 198 млрд грн, з яких 136 млрд грн зумовлено резервуванням кредитного портфеля «ПриватБанку» наприкінці року. Для решти банків відрахування в резерви у 2016 р. значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд грн порівняно із 66 млрд грн у 2015 р.

Унаслідок перевищення витрат над доходами вже протягом 2014 р. відбулися перші гучні банкрутства банків, які здійснювали ризиковану кредитну політику та сформували збитковість банківської системи в цілому.

На сьогодні у банківській системі України присутні окремі установи, що фіксують збитки вже три роки поспіль, завдяки чому зберігається загальний збиток усієї системи. Їх перелік наведено в табл. 1. Як бачимо, список найбільш збиткових банків очолюють великі державні банки – вітчизняний АТ «Укресімбанк» та російській ПАТ «Промінвестбанк».

Прямим наслідком збитковості банків було «проїдання» їхнього капіталу, оскільки згідно з чинною методикою бухгалтерського обліку фінансовий результат банку (прибуток або збиток) входить до складу власного та регулятивного капіталу. Отже, капітал прибуткових банків зростає, збиткових – скорочується, іноді навіть у «від'ємну зону». Наразі у вітчизняній банківській системі є банки, що станом на 01.01.2017 р.

Таблиця 1. Банки в Україні, що фіксували збитки протягом 2014–2016 рр., млн грн

Банки	Сума збитків за роками			Сума збитків за 3 роки
	2014	2015	2016	
АТ «Укресімбанк»	- 9 806	- 14 132	- 1 011	- 24 949
ПАТ «Промінвестбанк»	- 3 454	- 20 272	- 4 227	- 27 953
ПАТ «Укрсоцбанк»	- 2 662	- 3 225	- 10 367	- 16 254
ПАТ «Альфа-банк»	-744	- 2 658	- 4 095	- 7 497
ПАТ КБ «Правекс-банк»	-294	-799	-588	- 1 681
АБ «Кліринговий дім»	-90	-16	-83	-189
ПАТ «Фінбанк»	-33	-24	-86	-142
ПАТ АКБ «Львів»	-7	-40	-4	-51
ПАТ «Юнекс банк»	-5	-70	-16	-91
Разом у групі хронічно збиткових банків	- 17 094	- 41 235	- 20 478	- 78 806
Разом у банківській системі України	- 52 966	- 66 600	- 159 388	- 278 954
Частка збитку хронічно збиткових банків у збитку банківської системи України, %	32	62	13	28

Джерело: складено на основі даних НБУ [11].

мають украй низький рівень власного капіталу, зокрема це: ПАТ «Апекс-банк» – 21 млн грн, АКБ «Новий» – 49 млн грн, АТ «Український банк реконструкції та розвитку» – 62 млн грн, ПАТ «КБ «Гефест» – 81 млн грн, ПАТ «Банк «Фамільний» – 82 млн грн, ПАТ «КБ «Акорд-банк» – 83 млн грн. Наявність у банківській системі України працюючих банків з низьким рівнем власного капіталу формує ризик як для клієнтів і вкладників цих банків, так і для держави в цілому, оскільки в разі виведення їх з ринку витрати з відшкодування коштів населення на їхніх рахунках будуть покладені на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Тому принципової важливості набув процес «докапіталізації» банківської системи України.

Водночас банки з капіталом українського походження, на відміну від «іноземців», через об'єктивні причини мають менші можливості нарощування статутного капіталу своїх дочірніх банків в Україні. Це опосередковано призвело до втрати банками з капіталом українського походження домінуючої позиції у банківській системі України на тлі зростання частки банківських установ з іноземним капіталом. Частка присутності іноземного капіталу в українській банківській системі зросла з 34 % (станом на 01.01.2014 р.) до 55,5 % (станом на 01.12.2016 р.) при його оптимальному значенні для фінансової безпеки держави на рівні 20–25 % [12].

Довідково. Унаслідок рекапіталізації націоналізованого ПАТ «ПриватБанк» на 107 млрд грн у грудні 2016 р. обсяг та частка статутного капіталу банків із капіталом українського походження у банківській системі України суттєво зросли. Починаючи з 01.01.2017 р., Національний банк припинив публікацію цього показника на власному сайті, проте авторські розрахунки дають змогу визначити частку присутності «іноземців» у банківській системі України на рівні близько 49 % станом на 01.01.2017 р.

У табл. 2 наведена динаміка частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків України протягом 2008–2017 рр.

Дані табл. 2 підтверджують, що найбільше зростання присутності банківського капіталу іноземного походження у банківській системі України відбулося в 2015–2016 рр. унаслідок збитковості вітчизняних банків та їхніх проблем із капіталізацією.

Довідково. Протягом 2016 р. банки іноземних банківських груп збільшили інвестиції у статутний капітал своїх «дочок» на 58,2 млрд грн, у т. ч.: ПАТ «Промінвестбанк» – на 21,6 млрд грн, ПАТ «ВТБ банк» – на 8,9 млрд грн, ПАТ «Укрсоцбанк» – на 8,8 млрд грн, ПАТ «Сбербанк» – на 4,3 млрд грн, АТ «Укрсиббанк» – на 3,3 млрд грн, АТ «Райффайзен банк Аваль» – на 3,2 млрд грн. Натомість зростання статутних фондів банків із капіталом українського походження (з урахуванням виведених із ринку банків) склало всього 41,7 млрд грн.

Зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України викликає занепокоєння у зв'язку зі збільшенням частки банківського капіталу російського державного походження, що посилює загрози гібридної війни Росії проти України.

Так, станом на перший квартал 2017 р. в Україні працюють 5 банків зі статутним капіталом російського державного походження, а саме: ПАТ «Сбербанк», ПАТ «ВТБ», ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «БМ Банк», ПАТ «ВіЕс Банк». Отже, фактичними власниками 5 із 96 (станом на 01.01.2017 р.) працюючих в Україні банків є державні установи (уряд або державні банки) країни-агресора. Незважаючи на той факт, що Національний банк України здійснює над ними адекватний нагляд та моніторить їхню діяльність (зокрема, до кожного з них іще в 2014 р. призначений куратор від НБУ), присутність зазначених банків на ринку формує потенційні ризики фінансової безпеки України.

Таблиця 2. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України в 2008–2017 рр., %

Показник станом на										
01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.12. 2016	01.01. 2017*
35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	43,3	55,5	48,8

Примітка. * – експертні оцінки станом на 01.01.2017 р.

Джерело: складено на основі даних НБУ [17].

У першу чергу, ризики реалізуються через «хронічну» збитковість цих банків, що негативно впливає на загальний фінансовий результат банківської системи України. Сукупні збитки цих установ за 2014 р. становили 2,5 млрд грн, за 2015 р. — 31,5 млрд грн, за 2016 р. — 15,1 млрд грн (зокрема сума збитків ПАТ «Промінвестбанк» за останні три роки становить 27,9 млрд грн).

Ще один ризик пов'язаний із динамікою збільшення ринкової частки цих банківських установ, зокрема:

— частка статутного капіталу цих банків у загальній сумі статутного капіталу працюючих банків зростає з 9,9 % (станом на 01.01.2014 р.) до 30,7 % (станом на 01.01.2017 р.), що забезпечує країні-агресору перше місце (із величезним відривом) з-поміж інших країн-інвесторів на банківському ринку України;

— частка кредитного портфеля юридичних осіб цих банків у загальній сумі кредитного портфеля юридичних осіб працюючих банків зростає з 10,9 % (станом на 01.01.2014 р.) до 17,4 % (станом на 01.01.2017 р.), що дає країні-агресору вагомий важіль впливу на фінансову політику підприємств-позичальників в Україні.

Іншими ризиками для стабільності української банківської системи з огляду на присутність в Україні банків російського походження є:

— загроза банкрутства цих банків, що зумовить значні втрати їх клієнтів — юридичних осіб та додаткові витрати українського Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

— можливість додаткового тиску на рівень цін, особливо внаслідок практики надання цим банкам кредитів рефінансування (серед 7 банків, що мають непогашені кредити рефінансування станом на 01.01.2017 р., — російський «Промінвестбанк»);

— збереження значної частки валютних активів і пасивів у структурі їх балансів формує загрозу можливого впливу на валютний курс гривні шляхом здійснення валютних спекуляцій, небезпеку виводу капіталу за кордон тощо.

Фінансова стійкість багатьох українських банків в умовах різкої девальвації національної валюти погіршилася також через високий ступінь залежності від валютної складової банківських балансів.

Зокрема, частка *валютних кредитів* у кредитному портфелі банків характеризує їхню залежність від курсових коливань і суттєво впливає на їхню ліквідність і фінансову стійкість. Натомість частка *валютних депозитів* у структурі банківських зобов'язань і валютних вкладів у структурі залучених коштів населення характеризує здатність банків безперерійно виконувати свої зобов'язання в умовах курсових коливань.

Довідково. Станом на 01.01.2014 р. частка валютних кредитів українських банків становила 34 %, частка валютних депозитів — 37 %. Унаслідок знецінення гривні протягом 2014–2016 рр. частка валютних кредитів у банківській системі в цілому станом на 01.01.2017 р. зростає до рівня 49 %, а частка валютних депозитів — до 46 %.

Таким чином, одним із ключових завдань держави в особі НБУ має бути стимулювання процесу поступового заміщення валюти у структурі балансів українських банків на національну грошову одиницю.

Наслідком банківської кризи 2014–2016 рр. в Україні стала «обережна кредитна поведінка» банків — вони неохоче кредитують корпоративних клієнтів через їхню незадовільну платіжну дисципліну та загальний несприятливий для кредитування стан економіки. А поточний високий рівень відсоткових ставок банків і відсутність реєстру кредитних історій наразі відлякує навіть надійних позичальників корпоративного сектору. Виникають запитання: на чому ж заробляють банки в останні роки? Які джерела формують їхні процентні доходи?

У загалом несприятливих для активізації кредитування умовах банки, що мають надлишкову ліквідність, спрямовують вільні кошти на купівлю облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) та депозитних сертифікатів НБУ. Якщо відповідні інвестиції станом на 01.01.2014 р. становили (разом) лише 91 млрд грн, то на 01.01.2017 р. ця сума зростає вчетверо до рівня 316 млрд грн (24,6 % чистих активів сектору (+10,6 в. п. за рік, із них 5,1 в. п. — через приріст ОВДП у портфелі «ПриватБанку»).

Отже, замість того щоб кредитувати реальний сектор економіки, банківські установи віддають перевагу «більш надійному», з їхньої точки зору, кредитуванню дефіциту державного бюджету. Це посилює негативні тенденції у сфері виробництва та суттєво звужує базу зростання ВВП у країні.

Дії регулятора щодо оздоровлення, реформування та очищення банківської системи України, розпочаті в 2014 р., значною мірою були вимушеними, диктувалися ступенем загострення ситуації, проте супроводжувалися серйозними помилками та були недостатньо прозорими для суспільства.

Аналіз державної політики, спрямованої на очищення та реформування банківської системи України та підтримку курсової стабільності, що НБУ проводив протягом 2014–2016 рр., дозволив виділити її ключові напрями.

1. *Регулювання попиту й пропозиції на валютному ринку, мінімізація темпів інфляції.* Ще в 2014 р. держава в особі НБУ відмовилася від де-факто фіксованого валютного курсу, що разом із упродовженням низки обмежень на валютному ринку для юридичних і фізичних осіб, збільшенням норми обов'язкового продажу валюти експортерами до 75 % та суттєвим підвищенням облікової ставки (до 30 % річних) дало змогу мінімізувати ажіотажний попит на валютному ринку та збалансувати його з пропозицією. Лише у червні минулого року, на тлі поступової стабілізації ситуації на валютному ринку, норма обов'язкового продажу валюти експортерами була знижена до 65 %, а її остаточне повернення на «докризисний» рівень — 50 % відбулось у квітні 2017 р. Паралельно з цим облікова ставка дуже обережно та поступово знижувалась до поточного рівня, що становить 13 %. У межах боротьби з впливом капіталу за кордон протягом 2014–2016 рр. було встановлено суворі обмеження щодо сум репатріації дивідендів. Окрім позитивного впливу на валютний курс, ці кроки також забезпечили мінімізацію темпів інфляції, що за 2016 р. знизилась до позначки 12,4 %.

2. *Підвищення прозорості банківської системи.* На відміну від практики попередніх років, Голова НБУ та всі заступники впродовж означеного періоду регулярно виступали на публічних заходах, відповідали на запитання преси, давали розгорнуті інтерв'ю щодо поточного стану справ, проблем і перспектив банківської системи, валютного курсу, заходів зі зниження темпів інфляції, динаміки міжнародних резервів, співпраці з міжнародними кредиторами тощо. Публічність і відкритість топ-менеджменту регулятора, безумовно, сприяє поверненню довіри до дій НБУ та до всієї банківської системи. Станом на 01.05.2017 р. кількість користувачів «Facebook», що підписані на сторінку Національного банку України, становить близько 30 тис. осіб. Ще

в 2015 р. на офіційному сайті НБУ з'явилася та постійно оновлюється інформація про фактичних власників українських банків [13].

Прийнято ініційований НБУ закон про відповідальність власників і керівників банків за проведення операцій з пов'язаними особами [14]. Зокрема, цим законом внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, що встановлюють: посилену адміністративну відповідальність керівників та власників банків, їхніх кінцевих бенефіціарів за порушення нормативно-правових актів НБУ, у т. ч. за подання недостовірної (неповної) звітності; адміністративну відповідальність зазначених осіб за дії, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних; кримінальну відповідальність для керівників та власників банків, їхніх кінцевих бенефіціарів, інших власників істотної участі в банках за вчинення дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиторам.

3. *Рекапіталізація працюючих банків.* Заходи зі збільшення капіталу працюючих банків України спрямовані насамперед на державні банки. Так, протягом 2014–2016 рр. статутний капітал «Ощадбанку» був збільшений на 19 млрд грн, «Укресімбанку» — на 14,5 млрд грн, «Укргазбанку» — на 4,2 млрд грн. Задля спасіння шляхом націоналізації проблемного ПАТ «ПриватБанк» у грудні 2016 р. держава збільшила також і його статутний капітал на 107 млрд грн.

Крім того, регулятор також здійснює кроки, спрямовані на спрощення процедури докапіталізації банків іноземними інвесторами. З цією метою затверджено постанови Правління НБУ від 01.10.2015 № 657 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 03 вересня 2015 року № 581» [15] та № 658 «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 31 березня 2014 року № 182» [16]. Постановою № 657 передбачено можливість для уповноважених банків у разі дострокового виконання зобов'язань за договорами кредиту/позики в іноземній валюті повертати іноземному інвестору кошти на його інвестиційний рахунок, відкритий у банку, у випадку подальшого використання цих коштів на збільшення капіталу банку. Постановою № 658 уповноваженим банкам дозволяється здійснювати на міжбанківському ринку купівлю

валюти, що надходить від іноземних інвесторів для збільшення капіталу цих банків. Такі кроки покликані сприяти якнайшвидшій докапіталізації банків і спрямовані на зменшення валютних ризиків банківської системи.

4. *Виведення з ринку неплатоспроможних банків.* За 2014–2016 рр. банківська система втратила 84 установи [17]. З одного боку, очищення банківської системи України від проблемних, непрозорих, недостатньо капіталізованих банків є об'єктивною необхідністю і передумовою економічного відновлення, проте в Україні цей процес відбувається у несприятливих умовах, що характеризуються незавершеним збройним протистоянням та макроекономічними негараздами. З іншого боку, скорочення кількості працюючих банків є наслідком загальноекономічної дестабілізації, що певною мірою її посилює, адже втрати клієнтів збанкрутілих банків (111 млрд грн станом на середину 2016 р. [18]) погіршують їхній фінансовий стан і ділові очікування.

5. *Санкції щодо банків з капіталом російського державного походження.* В Україні у березні 2017 р. проти 5 зазначених вище російських банків було введено санкції. Завдяки їх запровадженню українські банки з державним російським капіталом не зможуть будь-яким чином виводити за межі країни кошти на користь материнських компаній із РФ. З уведенням санкцій забороняється також здійснювати будь-які фінансові операції цих банків на користь пов'язаних з ними осіб, зокрема материнських структур, у т. ч. вводиться заборона на: пряме та опосередковане здійснення будь-яких активних операцій (надання міжбанківських кредитів, депозитів, субординованих боргів, придбання цінних паперів, розміщення коштів на коррахунках тощо); виплату дивідендів, процентів, повернення міжбанківських кредитів/депозитів, коштів із коррахунків, субординованого боргу; розподіл прибутку; розподіл капіталу.

Водночас вищезазначені санкції не зупиняють проведення розрахунків між резидентами України та їхніми контрагентами, які мають рахунки в материнських банках, та не завадять українським банкам із державним російським капіталом виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та вкладниками банків [19].

6. *Заборона дострокового вилучення депозитів.* У травні 2015 р. Верховна Рада України прийня-

ла законопроект № 1195, яким закріплюється окреме існування різних видів депозитів фізичних осіб, а саме: строкових вкладів і вкладів на вимогу. Згідно з новими правилами вклади «до запитання» чи «на вимогу» банки зобов'язані видати за першим запитом клієнта, тоді як дострокове зняття строкових депозитів допускається, тільки якщо така можливість прописана в договорі. Раніше строкові вклади зазвичай автоматично подовжувалися на новий термін у разі відсутності вкладника в банку в день закінчення строку дії договору. Таким чином, законодавче закріплення окремого існування різних видів депозитів фізичних осіб передбачає *фактичну заборону на законодавчому рівні дострокового розірвання строкових депозитних угод*, що розповсюджується лише на нові строкові депозитні угоди.

Вплив цієї законодавчої зміни на банківську систему є однозначно позитивним, адже унеможливує одночасне ажіотажне зняття нових депозитів вкладниками і дозволяє банкам більш достовірно планувати власний платіжний календар. Проте і з точки зору вкладників ці зміни є позитивними, адже забороняють банкам автоматично подовжувати термін строкового депозиту на діючих умовах у випадку, якщо вкладник своєчасно не з'явився за своїми коштами. Загалом же ці зміни спрямовані на підвищення надійності банківської системи та повернення довіри до неї з боку клієнтів.

Однак слід зазначити, що більш ніж річна затримка з запровадженням мораторію на дострокове вилучення з банків строкових депозитів населення є серйозною помилкою держави в особі НБУ у грошово-кредитній сфері за період 2014–2016 рр.

Адже досвід запровадження тимчасового мораторію на зняття вкладів у НБУ вже був (майже аналогічна ситуація виникла в банківській системі України у листопаді – грудні 2004 р. під час Помаранчевої революції, коли, стикнувшись із відпливом строкових депозитів, НБУ запровадив тимчасовий мораторій на повернення вкладів (із винятками, що стосувалися медичного обслуговування вкладників; відплив вкладів було зупинено, а курс гривні залишився на позначці близько 5,4 грн/дол. США з подальшим його укріпленням до 5 грн/дол. США навесні 2005 р.).

А в 2014 р. мораторій де-факто був уведений поза участю самого НБУ. Не дочекавшись допомоги від регулятора, банки самостійно ввели абсолютні або часткові обмеження на зняття

вкладів. Проте, не бажаючи втрачати лояльність клієнтів, більшість фінансових установ вдалися до цього заходу, досягнувши межі неплатоспроможності.

На жаль, перелік помилок і невдач НБУ протягом 2014–2016 рр. цим не обмежується.

Не була виконана проголошена неодноразово на різних рівнях обіцянка Національного банку України щодо якнайшвидшого відновлення процесів кредитування економіки банками. Банки значно скоротили ресурси для кредитування та згортали кредитну діяльність. На нашу думку, єдиним гіпотетичним способом суттєвого зростання кредитної активності банків могло стати впровадження українського аналога політики «кількісного пом'якшення», яку застосувала ФРС США в 2008 р. Але, на відміну від США, «заливання грошима» української економіки не гарантувало адекватного зростання кредитного портфеля банківської системи, проте майже неминуче мало поглибити девальвацію гривні та розкручування «інфляційної спіралі».

Довідково. Кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2014 р. скоротився на 41 млрд грн, за 2015 р. – на 74 млрд грн. Так само і в іноземній валюті: за 2014 р. – на 6 млрд дол. США, за 2015 р. – на 4 млрд дол. США. Протягом 2016 р. корпоративний кредитний портфель банків у гривні зріс на 79 млрд грн, проте це зростання не покриває скорочення корпоративного кредитного портфеля у валюті, який зменшився за рік на 3,7 млрд дол. США, що частково пояснюється перекредитуванням у гривні.

Найбільш болючою для економіки та суспільства поразкою НБУ в процесі боротьби з кризовими явищами в економіці у цей період була більш ніж триразова девальвація національної грошової одиниці, що в умовах значної залежності економіки від імпортних складових виробництва (газу, палива, мінеральних добрив тощо), а внутрішнього ринку – від широкої номенклатури споживчих товарів, спровокувала серйозне цінове зростання та розкручування «інфляційної спіралі». Динаміка цінового зростання протягом 2014–2016 рр. не відповідала потребам стабілізації економіки: рівень інфляції за 2014 р. становив 24,9 %, за 2015 р. – 43,3 %, за 2016 р. – 12,4 %, що зводило нанівець очікування суб'єктів господарювання на отримання дешевих та «довгих» кредитів, які є необхідною передумовою активізації виробничої діяльності й економічного зростання.

Поряд із валютною складовою, істотну роль у ціновому зростанні протягом останніх років відіграє і суто монетарний чинник: за останні 3 роки (кінець 2016 р. відносно кінця 2013 р.) грошова маса зросла на 21 % (із 909 до 1102 млрд грн), сума готівки в обігу – на 32 % (з 238 до 315 млрд грн) [20].

З урахуванням того факту, що територія, на якій фізично обертаються ці кошти, унаслідок зовнішньої агресії зменшилася, тиск монетарної складової на валютний курс та ціни збільшився. Крім значного зростання грошової маси, НБУ також надзвичайно активно фінансував дефіцит державного бюджету шляхом купівлі ОВДП, обсяг яких у портфелі регулятора зріс у 2,7 раза – із 147 млрд грн (станом на 01.01.2014 р.) до 392 млрд грн (станом на 01.01.2017 р.).

Отже, де-факто Національний банк України в період, який розглядається, здійснював інфляційне «накачування» економіки «порожніми» грошима.

Незважаючи на активне зовнішнє кредитування та комплекс заходів, спрямованих на збільшення пропозиції на валютному ринку, НБУ не вдалося втримати обсяг міжнародних резервів на прийнятному рівні. Історичний максимум міжнародних резервів України за останні 10 років (38,4 млрд дол. США) був зафіксований у квітні 2011 р. Процес поступового «проїдання» резервів з метою збереження «за будь-яку ціну» стабільного курсу гривні відносно долара США сформувався ще в 2011–2013 рр., унаслідок чого їхній обсяг станом на 01.01.2014 р. скоротився до 20,4 млрд дол. США.

У квітні 2014 р., після анексії Криму, на тлі формування ажіотажного попиту на валютному ринку обсяг міжнародних резервів упав до рівня 14,2 млрд дол. США. Незважаючи на початок активної співпраці Уряду України з Міжнародним валютним фондом (МВФ) та іншими міжнародними кредиторами та фактичну відмову від активної підтримки курсу гривні, до кінця 2014 р. міжнародні резерви скоротились до позначки 7,5 млрд дол. США, а станом на 01.03.2015 р. досягли свого історичного мінімуму – 5,6 млрд дол. США.

Світовий досвід поведінки Центральних банків в умовах валютних криз свідчить, що в умовах «вибухового» зростання попиту на валюту дії Центрального банку можуть бути спрямовані

або на збереження стабільності валютного курсу шляхом продажу певної частини міжнародних резервів, або на свідому девальвацію національної грошової одиниці з метою утримання валютних резервів на існуючому рівні. Таким чином, дії Національного банку України, спрямовані на підтримку валютно-курсової стабільності протягом 2014 р. та на початку 2015 р., не можна вважати задовільними, оскільки їх реалізація призвела одночасно і до втрати лівової частки міжнародних резервів, і до триразової девальвації гривні.

Підвищення норми обов'язкового продажу валютної виручки експортерів з 50 до 75 %, протягом 2014–2016 рр. не дало очікуваного результату: пропозиція валюти на міжбанківському валютному ринку не зростає, а навпаки зменшилася. За нашими розрахунками, середньоденний обсяг продажу безготівкової валюти на міжбанківському ринку в 2013 р. становив 1215 млн дол. США, у 2014 р. він скоротився до 635 млн дол. США, у 2015 р. — до 268 млн дол. США, у 2016 р. — до 252 млн дол. США. Таким чином, за три роки (2013 р. відносно 2016 р.) середній обсяг торгів валютою на міжбанку скоротився у 4,8 рази. Натомість вартість експорту товарів і послуг з України скоротилася лише на 44 % (46,0 млрд дол. США за 2016 р. проти 81,7 млрд дол. США за 2013 р.).

Ця статистика свідчить про те, що: по-перше, певна частка підприємств-експортерів, втрапивши довіру до банківської системи України, свідомо порушує законодавство та не повертає своєчасно валютну виручку в країну; по-друге, законослухняні експортери, що своєчасно «заводять» валютну виручку в Україну, здійснюють її продаж на міжбанківському ринку лише в межах обов'язкових для продажу сум, а іншу валюту «притримують» на власних рахунках, не маючи довіри до стабільності курсу гривні у середньостроковій перспективі.

Не викликає сумніву, що більш якісно контролювати процес надання та своєчасного погашення кредитів рефінансування НБУ був зобов'язаний і мав для цього всі можливості, адже в його структурі [21] присутні 9 департаментів, що так чи інакше реалізують функцію контролю (Департамент банківського нагляду, Департамент інспекційних перевірок банків, Департамент фінансового моніторингу, Департамент монетарної політики та економічного аналізу, Департамент статистики та звітності, Департамент фінансової стабільності, Департамент супроводження кредитів,

Департамент безпеки, Департамент фінансового контролю). Однак усі ці підрозділи разом і кожний окремо не змогли забезпечити цільове спрямування та строки повернення колосальних коштів, що виділялись на порятунок проблемних банків.

Довідково. Згідно зі звітними даними регулятора, станом на 01.01.2017 р. загальна сума неповернутих кредитів НБУ, наданих банкам, становить 75 млрд грн. У той же час відповідна статистика в розрізі банків свідчить, що платоспроможні банки винні НБУ менше 23 млрд грн. Різниця між цими двома сумами — це кошти, що «застрагли» у виведених з ринку проблемних банках, отже строки їх повернення будуть визначатись лише швидкістю та прозорістю продажу заставного майна. На практиці ці терміни, на жаль, вимірюються роками.

Інформація про рефінансування НБУ банків (назви банків, суми, строки повернення, відсоткові ставки, наявність застави) була практично закритою, що провокувало додаткове напруження у суспільстві та підозри щодо неадекватності та можливої корупційної складової рефінансування конкретних банків, можливої купівлі за рахунок кредитів рефінансування іноземної валюти, виведення коштів рефінансування за кордон тощо. На жаль, лише починаючи зі звітності станом на 01.01.2016 р. регулятор почав систематично публікувати структуру заборгованості за його кредитами у розрізі банків, що частково зняло гостроту проблеми. Ситуація з рефінансуванням проблемних банків є яскравим прикладом безальтернативності шляху до максимальної транспарентності всіх операцій Національного банку України.

Свідченням наявності проблем, пов'язаних із незадовільною якістю банківського нагляду в Україні (відповідальним за який є НБУ), стала ситуація з націоналізацією найбільшого банку країни — ПАТ «ПриватБанк», що відбулась наприкінці 2016 р. Очевидно, що його проблемний фінансовий стан, окрім власників і топ-менеджерів самої установи, був відомий фахівцям НБУ, які відповідають за банківський нагляд та управління ризиками, зовнішньому аудитору банку та Наглядовій Раді банку, до складу якої, окрім трьох акціонерів, входили також два незалежні члени: колишній Голова НБУ та колишній керівник групи радників НБУ. Отже, до певної міри моральну відповідальність за накопичення фінансових проблем банку несе достатньо широке коло осіб.

Зрозуміло, що одне з ключових завдань як топ-менеджменту будь-якого банку, так і регулятора, полягає в тому, щоб за будь-яких несприятливих обставин дотримуватись режиму конфіденційності та мінімізувати панічні настрої на ринку. Тому тривале «мовчання» та заспокійливі заяви широкого кола відповідальних та пов'язаних із банком осіб щодо його фінансового стану мають якщо не виправдання, то логічне пояснення. Однак ціна такого «мовчання» для держави була надвисокою. Проведена в грудні 2016 р. докапіталізація ПАТ «ПриватБанк» призвела до зростання загальної суми емітованих Міністерством фінансів України ОВДП на **107 млрд грн**, що збільшило прямий державний борг України приблизно на 4 млрд дол. США. Процентна ставка за цими цінними паперами була встановлена на рівні 7,54 % річних, що значно менше поточної доходності державних цінних паперів на первинному та вторинному ринках (15–16 % річних). Проте навіть така низька ставка «гарантує» щорічні додаткові видатки держави (в особі Міністерства фінансів України) у сумі близько 8,1 млрд грн.

У лютому 2017 р. була здійснена додаткова капіталізація банку шляхом емісії ОВДП на **9,8 млрд грн**, унаслідок чого загальна сума емітованих для цієї мети ОВДП зросла до **116,8 млрд грн**. Згідно із заявою Голови НБУ від 21.04.2017 р. [22] банк потребує додаткової капіталізації ще на **30 млрд грн**. Очевидно, що за погіршення фінансового стану банку та зростання витрат держави на його докапіталізацію відповідно зростатимуть також майбутні видатки бюджету, пов'язані з обслуговуванням емітованих ОВДП, та, як наслідок, бюджетний дефіцит.

Додатковою проблемою, що пов'язана з незадовільною якістю банківського нагляду в Україні, є хронічне порушення на рівні банківської системи в цілому нормативу Н9 («Максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами»), граничне значення якого становить 25 %. Уведений в дію з 01.07.2015 р. Постановою Правління НБУ від 08.06.2015 № 361, цей норматив порушується з 01.09.2015 р, або вже протягом 21 місяця поспіль [23]. Безсумнівно, є певне протиріччя між доцільністю впровадження того чи іншого обмежувального заходу за ініціативою регулятора та неможливістю забезпечити його дотримання протягом майже двох років.

До очевидних проблем, пов'язаних із комунікацією Національного банку з суспільством упродовж останніх років, слід віднести також перманентні скандали, що супроводжували діяльність регулятора, пов'язані, головним чином, із підходом його топ-менеджменту до своєчасного/запізнілого, об'єктивного/суб'єктивного виводу з ринку певних банків. Ідеться, зокрема, про банки «Дельта», «Михайлівський», «Хрещатик», «Платинум» на ін. Спірні мотиви регулятора щодо обґрунтованості виводу банків з ринку «під гаслом очищення», у свою чергу, призвели до непоодиноких звернень цих банків до судів і навіть вигравів у справах проти НБУ. Отже, наразі в Україні існують більше 10 т. зв. «зомбі-банків», які виграли суди проти НБУ і готові повернутись на ринок, проте через перешкодження регулятора не можуть відновити повноцінну роботу. Серед них: «Преміум», «Союз», «Грін», «Східно-промисловий», «Радикал», «Велес», «Укрінбанк», «Софіївський», «Київська Русь», «Фінансова ініціатива» [24, 25].

Серед інших втрат банківської системи України, яких не вдалося уникнути протягом останніх років, слід звернути увагу на майже дворазове (з 19,3 тис. на 01.01.2014 р. до 10,0 тис. на 01.04.2017 р.) скорочення працюючих відділень банків. З одного боку, кількість відділень скорочувалась унаслідок виходу з ринку проблемних банків і втрати Україною частини території, з іншого – навіть цілком стабільні банки протягом останніх років значно скоротили кількість «точок продажу» внаслідок дотримання власної політики «жорсткої економії». Зокрема, «Ошадбанк» скоротив мережу на 2001 відділення, «ПриватБанк» – на 999, «Райффайзен банк Аваль» – на 318, «Укрсиббанк» – на 207, «Правекс-банк» – на 199, «Укрсоцбанк» – на 170. Загалом це суттєво знизило рівень міжбанківської конкуренції, особливо у невеликих містах і сільській місцевості, а за показником щільності банківської системи (кількість відділень на 100 тис. мешканців) відкинуло Україну до другої сотні країн, що досліджувались Світовим банком у 2016 р. [26].

Серед найбільш болючих наслідків санації банківської системи України – скорочення персоналу, що переважно має високу, проте специфічну кваліфікацію та не може оперативного знайти роботу в інших секторах економіки. За оцінками ФГВФО [27], станом на середину 2016 р. виведення з ринку проблемних банків призвело до того, що 45 тис. осіб втратили роботу. В інших

джерелах [28] кількість працівників, які втрапили роботу лише протягом 2014 р. та першої половини 2015 р., оцінюється на рівні 90 тис. осіб. За даними Асоціації захисту банків [29], у результаті масового виведення з ринку банків у 2014–2016 рр. відтік співробітників із банківського сектору становив 106,4 тис. осіб.

На нашу думку, лише закриття протягом 2014–2016 рр. 9 тис. відділень із середньою чисельністю близько 10 працівників у кожному з них повинно було зумовити загальне скорочення близько 90 тис. осіб у банківській сфері. Водночас, окрім відділень, скорочення торкнулося Центральних офісів усіх виведених з ринку установ, у кожному з яких працювало до кількох сотень співробітників. Крім того, існуюча статистика, як правило, враховує лише штатних працівників, та не стосується співробітників, які працювали на умовах договору підряду чи аутсорсингу. Отже, не буде перебільшенням оцінити загальне додаткове навантаження на ринок праці від звільнення працівників виведених з ринку банків у більш ніж 100 тис. осіб.

Ураховуючи перелік наявних проблем банківської системи України, ключовими напрямками її посткризового відновлення можна визначити такі:

— відновлення прибуткової діяльності та подальша рекапіталізація банківської системи за рахунок:

1) виведення з ринку хронічно збиткових банків, що має забезпечити прибутковість банківської системи в цілому і стати одним із кроків на шляху повернення довіри до банківської системи; 2) приведення у відповідність нормативів капіталу банківської системи до вимог Базеля III, досягнення у середньостроковій перспективі достатності капіталу банківської системи на рівні, вищому за 10 %, що відповідає концептуальним засадам Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року; 3) внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» у частині встановлення додаткової майнової відповідальності власників істотної участі банку належним їм майном у разі віднесення банку до категорії неплатоспроможних, що зробить неможливою поширену в Україні практику ухилення від майнової відповідальності фактичних власників проблемних банків; 4) законодавчого закріплення норм, що унеможливають зміну ключових правил діяльності банківської системи (методики формування та розрахунку регулятивного капіталу, критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних тощо) частіше, ніж раз

на 6–12 місяців, з метою підвищення довіри до НБУ та банківської системи загалом;

— забезпечення монетарного суверенітету банківської системи України завдяки поступовому зниженню частки банків з капіталом іноземного походження у статутному капіталі банків до безпечного рівня нижче 40 % (відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економічного розвитку і торгівлі України) шляхом уведення додаткового нормативу максимального сукупного розміру власного капіталу банків з іноземним капіталом державного походження, який має розраховуватися щомісячно за кожною із країн інвестування окремо та не повинен перевищувати 10 % сукупного власного капіталу банківської системи України, з метою стимулювання якнайшвидшого виходу з українського банківського ринку установ, фактичними власниками яких є російські державні структури, здійснюючи їх продаж іншим приватним інвесторам;

— перетворення держбанків у фінансові інститути, надійність яких забезпечується коштами із державного бюджету за рахунок платників податків на регулярній основі. Успішна діяльність держбанків може бути забезпечена за рахунок надання спеціалізації кожному із них, що дозволить одночасно позбутися ефекту державної монополії на ринку банківських послуг, зокрема: до «ПриватБанку», як головного банку в системі держбанків України, мають перейти функції Держказначейства, що дозволить державі використовувати ІТ платформу держбанку; «Укррексімбанк» має спеціалізуватися на фінансуванні експортно-імпортних операцій (для цього на його базі треба створити Кредитно-експортне Агентство для стимулювання експорту товарів із високою доданою вартістю та імпорту технологій); «Ощадбанк» може спеціалізуватися як головний обслуговуючий банк Пенсійного фонду України з функціями: ощадна (для населення), розрахункова та соціальна (для стратегічних підприємств незалежно від форми власності та органів влади і місцевого самоврядування; здійснення соціальних виплат та пенсій); «Укргазбанк» має спеціалізуватися як банк розвитку «нового бізнесу»; фінансування економічного розвитку з урахуванням пріоритетних завдань (Банк розвитку); стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу через зменшення вартості кредитних ресурсів, технічну/організаційну допомогу та консуль-

таційну підтримку (зокрема, підвищення енергоефективності промисловості й комунального сектору та співпраця з ЄБРР);

— **відновлення депозитного ринку та активізація кредитної діяльності банків** за рахунок здійснення таких кроків: 1) обмеження обсягу випуску державних цінних паперів та істотного зниження їхньої доходності як умови активізації кредитування банками корпоративних позичальників на тлі активних дій НБУ та уряду щодо стимулювання економічного розвитку базових галузей економіки; 2) сприяння залученню в банківську систему додаткових пасивів, бажано довгострокових, особливо — у гривні.

Найбільше потенційне джерело залучення пасивів — кошти населення поза банками, їхній потенціал — у разі більший, ніж очікувані позики від міжнародних фінансових організацій. Для цього доцільно поступово підвищити гарантовану державою суму відшкодування вкладів фізичних осіб (спочатку до 500 тис. грн, з часом — до європейського рівня у 100 тис. євро).

З метою мінімізації майбутніх ризиків для державного бюджету новий розмір максимального відшкодування повинен діяти лише для нових строкових депозитів у банках, що залишаться на ринку після остаточного завершення санації банківської системи; 3) відмови від практики продажу банкам депозитних сертифікатів «овернайт» як інструменту, що відволікає вільні ресурси банківської системи від кредитування підприємств реального сектору економіки; упровадження замість них цінних паперів зі значно тривалішим (від 6 або 12 місяців) терміном погашення; 4) створення механізму структурного рефінансування, запровадження нових інструментів стимулювання банківського кредитування підприємств реального сектору економіки (зокрема, підприємств середнього та малого бізнесу, експортоорієнтованих, імпортозамінюючих і високотехнологічних).

Одним із можливих варіантів активізації кредитування реального сектору може бути створення механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору економіки. Для цього необхідним є розроблення на рівні НБУ переліку індикаторів ефективності та механізму контролю реалізації структурного рефінансування, а ключовим принципом його реалізації має стати

залежність обсягів і вартості кредитів, наданих НБУ банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки;

— **забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів** за рахунок забезпечення у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного портфеля банків та депозитного портфеля банківської системи на рівні, нижчому за 40 %, що відповідає концептуальним засадам Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року;

— **забезпечення стабільності національної грошової одиниці як умови посткризового відновлення банківської системи України.** Для цього необхідно здійснити: 1) оперативне прийняття законопроекту, що розробляється НБУ з робочою назвою «Про іноземну валюту», на заміну прийнятого ще в лютому 1993 р. Декрету «Про систему валютного регулювання та валютного контролю». Це дасть змогу учасникам ринку (імпортерам, експортерам, зовнішнім інвесторам, фізичним особам) формувати валютну стратегію в межах чітких довгострокових правил; 2) стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів, насамперед шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки: на першому етапі — з 50 до 25 %, на другому етапі — із 25 до 0 %; 3) відновлення практики застосування різних норм обов'язкового резервування залучених коштів для різних валют шляхом застосування підвищених норм резервування залучених коштів для будь-якої іноземної валюти, що стимулюватиме банки до залучення на поточні та строкові депозити переважно коштів у національній валюті і має збільшити пропозицію готівкової та безготівкової валюти на ринку з боку юридичних і фізичних осіб;

— **забезпечення стимулювання експорту та політики імпортозаміщення.** Одним із заходів уряду має бути розроблений пакет стратегій і програм нового економічного курсу, які сформулюють ефективну промислову політику України, що включатиме стратегію високотехнологічної індустріалізації України і розвитку експортоорієнтованих виробництв товарів із високою доданою вартістю відповідно до світового досвіду;

— **накопичення міжнародних резервів** до рівня 20,8 млрд дол. США на кінець 2017 р. та 25,9 млрд дол. США на кінець 2018 р., реаліза-

ція політики раціонального використання міжнародних резервів, здійснення операцій переважно купівлі валюти на безготівковому ринку; поступове скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримування тиску на гривню, що має стати додатковим чинником повернення довіри до гривні та стабілізації її курсу;

– *розробка комплексу заходів, спрямованих на термінову масову перекваліфікацію та соціальну адаптацію працівників банків*, що втратили ро-

боту внаслідок виведення з ринку проблемних банків; розрахунок і обґрунтування фінансових та інших наслідків відмови від державного замовлення на підготовку фахівців окремих спеціальностей сфери фінансів і банківської справи зі спрямуванням еквівалентної суми коштів на державне фінансування підготовки спеціалістів у сфері інформаційних технологій.

Упровадження цих заходів має сприяти посткризовому відновленню банківської системи України у 2017 р. та подальшій перспективі.

Список використаних джерел

1. Барановський О.І. Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері // Вісник НБУ. – 2014. – № 9. – С. 17–23.
2. Дзюблюк О. Соціально-економічні засади суспільної довіри до банківського сектору // Вісник Тернопільського нац. екон. ун-ту. – 2016. – № 2. – С. 54–69.
3. Коваленко В.В., Гайдукович В.С. Достатність капіталу банківської системи в умовах циклічного розвитку економіки // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1. – С. 48–58.
4. Лютий І.О., Мороз П.А. Суперечності процесів фінансiалiзацiї та їх вплив на економічне зростання в Україні // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 29–39.
5. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності // Фінанси України. – 2015. – № 10. – С. 53–76.
6. Науменкова С. Базель I, II, III : розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2015. – Вип. № 12 (177). – С. 39–48.
7. Смовженко Т., Багратян Г., Кравченко І. Макроекономічна політика в Україні в 2014–2019 рр. : банківська і фінансова сфери // Вісник НБУ. – 2014. – № 10. – С. 20–24.
8. Шаров О.М. Валютна політика України : чверть сторіччя невизначеності // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 41–73.
9. Бизнесу придется раскрываться. Интервью с Лавренчуком и Пышным [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/banks/2016/3/22/interview/47506.htm>
10. Яких помилок припустився НБУ в антикризовій стратегії банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mind.kiev.ua/openmind/20170532-yakih-pomilok-pripustivsya-nbu-v-antikrizovij-strategiyi-bankivskogo-naglyadu>
11. Показники фінансової звітності банків України станом на 01.01.2015 р., 01.01.2016 р., 01.01.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
12. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
13. Структури власності банків України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6738234&cat_id=51342
14. Закон України від 02.03.2015 р. № 218-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/218-19>
15. Постанова Правління НБУ від 01.10.2015 № 657 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 03 вересня 2015 року № 581» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249474>
16. Постанова Правління НБУ від 01.10.2015 № 658 «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 31 березня 2014 року № 182» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249563>
17. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

18. Українці потеряли в неплатежеспособных банках 111 миллиардов – Гонтарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/finance/1385488-ukraintsyi-poteryali-v-neplatejesposobnyih-bankah-111-milliardov-gontareva.html>
19. Національний банк запропонував уведення санкцій щодо українських банків з російським державним капіталом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45410963&cat_id=55838
20. Додаток до макроекономічного та монетарного огляду за січень 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43297262&cat_id=58037
21. Структура Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43399>
22. Гонтарева назвала необхідною сумму для докапіталізації ПриватБанка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2017-04-21/gontareva-nazvala-neobhodimuyu-summu-dlya-dokapitalizatsii-privatbanka/93832>
23. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
24. Неправосудні рішення судів створюють системні ризики для фінансової стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40547605&cat_id=55838
25. 12 банків-банкротів виграли суди проти НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hubs.ua/business/12-bankov-bankrotov-vy-igrali-sudy-protiv-nbu-102136.html>
26. World Development Indicators : Financial access, stability and efficiency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/5.5>
27. 45 тисяч банківських служачих в Україні осталися без роботи – ФГВФЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylya.net/news/digest/45-tyisyach-bankovskih-sluzhashhih-v-ukraine-ostalis-bez-raboty-fgvfl.html>
28. Куда пойдут работать уволенные банкиры [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pda.kontrakt.ua/article/90468>
29. Стало відомо, скільки співробітників банків залишилися без роботи за останні 3 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/394756/stalo-vidomo-skilky-spivrobotnykiv-bankiv-zalyshylysyabez-roboty-za-ostanni-3-roky-infografika>

References

1. Baranovskyi, O.I. (2014). Spetsifika finansovoi bezpeky v bankivskiy sferi [Specifics of financial security in the banking sector]. *Visnyk NBU – NBU Bulletin*, 9, 17–23 [in Ukrainian].
2. Dziubliuk, O. (2014). Sotsialno-ekonomichni zasady suspilnoi doviry do bankivskoho sektoru [Socio-economic principles of public confidence in the banking sector]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Ternopil National Economic University*, 2, 54–69 [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V.V., & Gaidukovych, V.S. (2014). Dostatnist kapitalu bankivskoi systemy v umovakh tsyklichnoho rozvytku ekonomiky [Capital adequacy of the banking system in a cycle of economic development]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1, 48–58 [in Ukrainian].
4. Liutyi, I.O., & Moroz, P.A. (2014). Superechnosti protsesiv finansializatsii ta yikh vplyv na ekonomichne zrostantia v Ukraini [Contradictions financialisation processes and their impact on economic growth in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 4, 29–39 [in Ukrainian].
5. Mishchenko, V.I., & Naumenkova, S.V. (2015). Makroprudentsiini instrumenty v mekhanizmi zabezpechennia finansovoi stabilnosti [Macroprudential tools in ensuring financial stability mechanism]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 10, 53–76 [in Ukrainian].
6. Naumenkova, S. (2015). Bazel I, II, III: rozvytok pidkhodiv dlia zmitsnennia rehuliatornoj osnovy [Basel I, II, III: development of approaches for strengthening regulatory framework]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko Kiev National University*, 12, 39–48 [in Ukrainian].
7. Smovzhenko, T., Bagratian, G., Kravchenko, I. (2014). Makroekonomichna polityka v Ukraini v 2014–2019 rr. : bankivska i finansova sfery [Macroeconomic policy in Ukraine in 2014–2019: Banking and finance]. *Visnyk NBU – NBU Bulletin*, 10, 20–24 [in Ukrainian].
8. Sharov, O.M. (2016). Valiutna polityka Ukrainy: chvert storichchia nevyznachenosti [Monetary policy in Ukraine: a quarter century of uncertainty]. *Ekonomika i prognozuvannia – Economics and Forecasting*, 2, 41–73 [in Ukrainian].
9. Byznesu pridetsia raskryvatsia. Interviu s Lavrenchukom i Pyshnym. [Business will have to be revealed. Interview with Lavrenchuk and Pyshny]. (2016, March 22). *finance.liga.net*. Retrieved from <http://finance.liga.net/banks/2016/3/22/interview/47506.htm> [in Russian].

10. Yakykh pomylok prypustyvsvia NBU v antykrizovii stratehii bankivskoho nahliadu [What mistakes made an anti-crisis strategy NBU banking supervision]. (n.d.). *mind.kiev.ua*. Retrieved from <http://mind.kiev.ua/openmind/20170532-yakih-pomylok-pripustivsvia-nbu-v-antikrizovij-strategiyi-bankivskogo-naglyadu> [in Ukrainian].
11. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Pokaznyky finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy stanom na 01.01.2015 r., 01.01.2016 r., 01.01.2017 r. [Site of the National Bank of Ukraine. Indicators of financial statements of banks Ukraine as of 01.01.2015, 01.01.2016, 01.01.2017]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [in Ukrainian].
12. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy vid 29 zhovtnia 2013 roku № 1277 «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy» [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 29 October 2013 r. N 1277 “On approval of guidance on the calculation of economic security of Ukraine”]. *cct.com.ua*. Retrieved from http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm [in Ukrainian].
13. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Struktury vlasnosti bankiv Ukrainy [Site of the National Bank of Ukraine. Ownership structure of banks Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6738234&cat_id=51342 [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy № 218-VIII vid 02.03.2015 r. «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti poviazanykh iz bankom osib» [The Law of Ukraine dated 2 March 2015 N 218-VIII «On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning liability associated with the bank people»]. (n.d.) *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/218-19> [in Ukrainian].
15. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Postanova Pravlinnia NBU vid 01.10.2015 № 657 «Pro vnesennia zmin do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 03 veresnia 2015 roku № 581» [Site of the National Bank of Ukraine. Resolution NBU Board of 01.10.2015 № 657 “On Amending Resolution of the National Bank of Ukraine dated September 3, 2015 № 581”]. *bank.gov.ua*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249474> [in Ukrainian].
16. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Postanova Pravlinnia NBU vid 01.10.2015 № 658 «Pro vnesennia zminy do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 31 bereznia 2014 roku № 182» [Site of the National Bank of Ukraine. Resolution NBU Board of 01.10.2015 № 658 “On Amendments to the Resolution of the National Bank of Ukraine from March 31, 2014 № 182”]. *bank.gov.ua*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249563> [in Ukrainian].
17. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Site of the National Bank of Ukraine. Basic indicators activity of banks of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [in Ukrainian].
18. Ukraintsy poterialy v neplatezhosposobnykh bankakh 111 milliardov – Hontareva [Ukrainians lost 111 billion in insolvent banks – Gontareva]. (n.d.). *economics.unian.net*. Retrieved from <http://economics.unian.net/finance/1385488-ukraintsyi-poteryali-v-neplatezhosposobnyih-bankah-111-milliardov-gontareva.html> [in Russian].
19. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Natsionalnyi bank zaproponuvav uvedennia sanktsii shchodo ukrainskykh bankiv z rosiiskym derzhavnym kapitalom [Site of the National Bank of Ukraine. National Bank suggested putting sanctions on Ukrainian banks with the Russian state capital]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45410963&cat_id=55838 [in Ukrainian].
20. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Dodatok do makroekonomichnoho ta monetarnoho ohliadu za sichen 2017 r. [Site of the National Bank of Ukraine. Annex to the macroeconomic and monetary review by January 2017]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43297262&cat_id=58037 [in Ukrainian].
21. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Struktura Natsionalnoho banku Ukrainy [Site of the National Bank of Ukraine. The structure of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43399> [in Ukrainian].
22. Hontareva nazvala neobkhodimuiu summu dlia dokapitalizatsii PrivatBanka [Gontareva called the necessary amount to capitalize PrivatBank]. (2017, April 21). *economy.apostrophe.ua*. Retrieved from <https://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2017-04-21/gontareva-nazvala-neobhodimuyu-summu-dlya-dokapitalizatsii-privatbanka/93832> [in Russian].
23. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Znachennia ekonomichnykh normatyviv po systemi bankiv Ukrainy [Site of the National Bank of Ukraine. The values of economic standards in the banking system Ukraine]. (n.d.). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [in Ukrainian].
24. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Nepravosudni rishennia sudiv stvoriliut systemni ryzyky dlia finansovoi stabilnosti [Site of the National Bank of Ukraine. Unjust decisions of courts pose systemic risks to financial stability]. (n.d.). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40547605&cat_id=55838 [in Ukrainian].
25. 12 bankov-bankrotov vygrali sudy protiv NBU [12 banks-bankrupts won by courts against the NBU]. (n.d.). *hubs.ua*. Retrieved from <http://hubs.ua/business/12-bankov-bankrotov-vy-igrali-sudy-protiv-nbu-102136.html> [in Russian].

26. World Development Indicators: Financial access, stability and efficiency. (n.d.). *wdi.worldbank.org*. Retrieved from <http://wdi.worldbank.org/table/5.5>
27. 45 tysiach bankovskikh sluzhashchikh v Ukraine ostalis bez raboty – FHVFL [45 thousand bank employees in Ukraine were left without work – FGVFL]. (n.d.). *hvylya.net*. Retrieved from <http://hvylya.net/news/digest/45-tyisyach-bankovskih-sluzhashhih-v-ukraine-ostalis-bez-raboty-fgvfl.html> [in Russian].
28. Kuda poydut rabotat uvolennye bankiry [Where will the dismissed bankers go]. (n.d.). *pda.kontrakty.ua*. Retrieved from <http://pda.kontrakty.ua/article/90468> [in Russian].
29. Stalo vidomo, skilky spivrobotnykiv bankiv zalyshylysia bez roboty za ostanni 3 roky [It is known as bank employees lost their jobs in the last 3 years]. (n.d.). *news.finance.ua*. Retrieved from <http://news.finance.ua/ua/news/-/394756/stalo-vidomo-skilky-spivrobotnykiv-bankiv-zalyshylysia-bez-roboty-za-ostanni-3-roky-infografika> [in Ukrainian].